

SOYUQ MÜHARİBƏ ŞƏRAİTİNDƏ ALMANİYANIN “YENİ ŞƏRQ SİYASƏTİ” VƏ ONUN AVROPA TƏHLÜKƏSİZLİYİNƏ TÖHFƏSİ (1945-1990)

Cavid Məmmədli

Bakı Dövlət Universiteti
mmdlicavid1@gmail.com

Açar sözlər: AFR, “Yeni Şərq Siyasəti”, ADR, SSRİ, Polşa, “Hallşteyn doktrinası” “Ulbrixt doktrinası”, V. Brandt. K. Adenauer.

Dünya siyasətinin müharibədən sonrakı tarixi AFR-in “Yeni Şərq siyasəti” kimi bir konsepsiyanı doğurdu. “Yeni Şərq siyasəti” anlayışı Almaniya tarixində Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlərə istinad etmək üçün istifadə edilmişdir. Və yalnız XX əsrin 60-cı illərinin sonlarında o fərqli bir ölçü aldı və Avropada və bütövlükdə dünyada yumuşalma siyasətinin tərkib hissəsi kimi başa düşülməyə başladı. “Yeni Şərq Siyasəti” olmasaydı, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Konfrans, 1972-ci ilin noyabrında “Şərq müqavilələri”nin ratifikasiyasından sonra başlayan ilkin məsləhətləşmələr, Qərbi Berlin üzrə dördtərəfli sazişin qüvvəyə minməsi və AFR ilə ADR arasında münasibətlərin normallaşması prosesinin başlanması olmazdı. Mövzu tədqiq olunarkən ümumiləşdirmələrə, elmi obyektivliyə, eyni zamanda AFR-in “Yeni Şərq Siyasəti” çərçivəsində Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlər və onun Avropa təhlükəsizliyinə və son nəticədə Almaniya məsələsinin həllinə töhfəsi ətraflı təhlil edilmişdir.

«НОВАЯ ВОСТОЧНАЯ ПОЛИТИКА» ГЕРМАНИИ В ХОЛОДНОЙ ВОЙНЕ И ЕЕ ВКЛАД В ЕВРОПЕЙСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ (1945-1990 гг.)

Джавид Мамедли

Ключевые слова: ФРГ, «Новая восточная политика», ГДР, СССР, Польша, «доктрина Хальштейна», «доктрина Ульбрихта», В. Брандт. К. Аденауэр. Г. Коль

Послевоенная история мировой политики породила такое понятие, как «Новая восточная политика ФРГ». Термин «Новая восточная политика» использовался на протяжении всей истории Германии для обозначения отношений со странами Восточной Европы. И

только в конце 1960-х годов он приобрел иное измерение и стал пониматься как часть политики умиротворения в Европе и мире в целом. Без «Новой восточной политики» не было бы ни Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, ни первоначальных консультаций после ратификации «Восточных договоров» в ноябре 1972 года, ни вступления в силу четырехстороннего соглашения по Западному Берлину, ни начала процесса нормализации отношений между Федеративной Республикой Германия и ГДР. При изучении темы были подробно проанализированы обобщения, отношения со странами Восточной Европы в рамках «Новой восточной политики» ФРГ и ее вклад в европейскую безопасность и в конечном итоге в решение германского вопроса.

GERMANY'S "NEW EASTERN POLICY" IN THE COLD WAR AND ITS CONTRIBUTION TO EUROPEAN SECURITY (1945-1990)

Javid Mammadli

Keywords: FRG, “New Eastern Policy”, GDR, USSR, Poland, Czechoslovakia, “Hallstein doctrine” “Ulbricht doctrine”, W. Brandt. K. Adenauer.

The post-war history of world politics gave rise to such a concept as the “New Eastern Policy” of the FRG. The concept of “New Eastern Policy” was used in the history of Germany to refer to relations with the countries of Eastern Europe. And only in the late 60s of the 20th century did it acquire a different dimension and begin to be understood as an integral part of the policy of appeasement in Europe and the world as a whole. Without the “New Eastern Policy”, there would have been no Conference on Security and Cooperation in Europe, the entry into force of the quadrilateral agreement on West Berlin and the start of the process of normalization of relations between the FRG and the GDR.

“Şərq siyasəti”nin problemləri ərazi mübahisələrindən tutmuş mənəvi və əxlaqi problemlərə qədər geniş spektri əhatə edirdi. İlk növbədə, İkinci Dünya Müharibəsi illərində nasist Almaniyasının cinayətlərindən əziyyət çəkən Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlərin normalaşdırılması gündəmdə idi. Bu illər ərzində federal hökumətlər bir tərəfdən “tövbə” siyasəti yeritmək, digər tərəfdən isə “qovulmuş almanlar” problemi ilə bağlı məsələləri həll etmək kimi çətin vəzifələrlə üzləşmişlər. 1949-cu ildə AFR Polşa və Çexoslovakiya ilə sərhədləri tanımırdı, tez-tez şərq ərazilərini qaytarmaq istəyi kimi qəbul edilən

və Varşava və Praqada narahatlıq doğuran "qovulmuş almanlar" məsələsinə aydınlıq gətirmədi. İkincisi, SSRİ ilə həm diplomatik, həm də iqtisadi tərəfdaşlığın yaradılması zəruri görünürdü: Moskva beynəlxalq siyasətin mühüm aktoru idi, tədricən iqtisadi güc qazanırdı və Avropanın enerji siyasətində aparıcı yer tutmağa hazırlaşdı.

“Yeni Şərq Siyasəti”nin inkişaf mərhələləri

“Şərq siyasəti”nin başlanğıc nöqtəsi 1949-cu il hesab oluna bilər, çünki ADR-in gələcəyi və SSRİ və sosialist düşərgəsi ölkələri ilə münasibətləri haqqında çətin fikirlər söyləyən XDI sədri Konrad Adenauer oldu. AFR-in birinci kanslərinin Şərqi Avropa ölkələrinə münasibətdə siyasəti ziddiyyətli idi və həmişə ardıcıl deyildi ki, bu da həm ölkənin müharibədən sonrakı vəziyyətinin, həm də Almaniyanın düşdüyü yeni beynəlxalq vəziyyətin birbaşa nəticəsi idi. Kanslərin Şərqi Avropa ölkələrinə şəxsi münasibəti də mühüm rol oynamışdır: nəzərə almaq lazımdır ki, kansler Adenauer Almaniyanın ikinci alman dövlətini müstəsna olaraq “Şərq zonası”, “Sovet zonası” və ya “qon-darma ADR”[1,s.113] adlandıraraq, SSRİ-ni bəyənmir, Almaniyanın parçalanmasında “kommunistləri” günahlandırır və Avropanın təhlükəsizliyinə əsas təhlükə hesab edərək sosialist düşərgəsi ölkələrinə böyük inamsızlıqla baxırdı [2,s.36].

Almaniyanın birləşməsi məsələsində SSRİ-nin mövqeyinin qeyri-müəyyənliyi mühüm amil idi. Sovet rəhbərliyi həm ADR-də “sosialist eksperimentindən” imtina etmək ideyalarını, həm də ADR-də qəti dəyişikliklərin zəruriliyini səsləndirdi. Böyük əhəmiyyət kəsb edən İ.V.Stalinin 10 mart 1952-ci il tarixli notası idi ki, orada sülh müqaviləsinin yaradılması ilə bağlı danışıqlara başlamaq təklif edilirdi, ona əsasən Almaniyanın hərbi bloklarda iştirak etməyəcəyi şərti ilə AFR və ADR birləşəcək, lakin bu nəticə vermədi. 1953-cü il iyunun əvvəlində Sovet İttifaqı rəhbərliyinin rəsmi mövqeyi Almaniyanın birləşməsinin ADR-in mövcudluğundan mütləq prioritet olmasından ibarət olduğunu göstərici hesab etmək olar. Ancaq bir ay sonra rəy tamamilə əksinə dəyişdi və nəyin bahasına olursa olsun ADR-i qorumaq və "iki Almaniya" anlayışını qəbul etməkdən ibarət idi [3,s.159]. Lakin bu amillərə baxmayaraq, Almaniya hökuməti üçün regionla bağlı siyasi xəttin formalaşdırılması zərurəti mühüm vəzifə kimi görünürdü. AFR-in “Şərq siyasəti” üç əsas istiqamətdə inkişaf etmişdir: birinci istiqamət alman-alman münasibətlərinə aid idi, onun çərçivəsində ADR-in AFR-ə qoşulması üçün planlar hazırlanmışdı; ikincisi alman-sovet münasibətlərini əhatə edirdi və ölkələr arasında qarşılıqlı əlaqə problemlərinə həsr olunmuşdu, üçüncüsü birinci ikisindən daha az əhəmiyyətli rol oynadı və Şərqi Avropa ölkələri (ilk növbədə Polşa, Çexoslovakiya və Yuqoslaviya) ilə münasibətləri əhatə etdi.

Açıq desək, Adenauerin “Ostpolitik”i o qədər də uğurla inkişaf etmədi - üstəlik, çətinliklər və uğursuzluqlar kanslərin 1955-ci il sentyabrın 8-də SSRİ-

yə 141 nəfərdən ibarət təsirli Alman nümayəndə heyətinin gəldiyi zaman gəldi [4,s.22]. Danışqlar çətin keçdi, bu da tərcüməçilərin səhvləri ilə əlaqədar idi (kansler qeyd etdi ki, sovet qoşunlarının daxil olması "pis şeylərlə" müşayiət olunurdu və bu da "vəhşilik" kimi tərcümə olunurdu - bu, N.S. Xruşşovun qəzəbini oyatdı) və ADR-in mövcudluğu problemi və alman hərbi əsirlərinin qaytarılması (SSRİ-də onlar “müharibə cinayətkarı” hesab olunurdu və onları geri qaytarmaq istəmirdilər) [5,s.169] kimi mühüm məsələlərə fərqli baxışlarla bağlı idi. Ölkələrin məqsədləri də fərqli idi: almanlar, ilk növbədə, əsir düşmüş həmvətənlərini vətənə qaytarmağa çalışırdılar, Moskva Almaniya ilə iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarında maraqlı idi; İclasın nəticələri mübahisəli oldu: federal hökumət ölkələr arasında diplomatik münasibətlərin qurulması müqabilində hərbi əsirlərin və internirlərin (müvafiq olaraq 10 və 20 min) geri qaytarılmasına nail ola bildi [6,s.165]. Ölkənin birləşməsi məsələsində heç bir irəliləyiş olmadı, iqtisadi problemlər qaldırılmadı. Eyni zamanda, maraqlısı odur ki, sovet tərəfi Almaniya kanslərini bəyəndi: Xruşşov Almaniya nümayəndə heyətinin mətbuat attaşesi Ekkarla söhbətində onu “Böyük İnsan” adlandırdı [7,s.132-136].

Münasibətlərin çətinləşməsi istiqamətində ilk addım 1955-ci ilin dekabrında qəbul edilmiş “Holşteyn doktrinası” oldu ki, ona görə Almaniya hökuməti ADR-in hər hansı ölkə tərəfindən tanınması faktını bu dövlətlə münasibətlərin kəsilməsinə səbəb olan qeyri-dost hərəkət kimi qiymətləndirdi [8,s.5]. “Şərqi siyasəti”nə fəlakətli təsir göstərən ikinci hadisə Xruşşovun 1958-ci ilin noyabrında Qərb dövlətlərinə altı ay ərzində Qərbi Berlini tərk etmək zərurəti ilə bağlı Berlin ultimatumu hesab edilə bilər. Və nəhayət, “Ostpolitik”in iflasa uğradığına dair son signal 1961-ci ilin avqustunda Berlin divarının tikintisinə başlanması oldu. Almaniya hökuməti ADR ilə bağlı üç plan hazırladı. Birincisi 1958-ci ilin martında meydana çıxdı və Şərqi Almaniya “Avstriya kimi status” [9,s.379] verilməsi imkanını təklif etdi ki, bu da ADR-i neytral dövlətə çevirəcəkdi. 1959-cu ilin əvvəlində ortaya çıxan Qlobkenin planı qarşılıqlı tanınma və diplomatik münasibətlərin qurulmasını, sonra isə 5 il ərzində yenidən birləşməyə dair referendum və ümumalman parlamentinə azad seçkilərin keçirilməsini nəzərdə tuturdu. 1962-ci il Vətəndaş Sülh Planı, ADR-də insan hüquqlarının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması müqabilində Almaniya məsələsinin 10 il təxirə salınmasını təklif edirdi. Yəqin ki, kansler problemin həlli yollarını axtarırdı, amma onun bütün ideyaları Almaniyanı birləşdirmək məqsədi ilə deyil, bu prosesi hazırlamaq məqsədi ilə irəli sürülürdü. Alman tarixçisi J.Foşepot maraqlı bir fikir söyləmişdir: onun fikrincə, parçalanmış Almaniya blok qarşılıqlı vəziyyəti həm AFR hökuməti, həm də SSRİ rəhbərliyi üçün tamamilə qaneedici idi; “sovetlər” bu barədə demək olar ki, açıq danışdırlar və Adenauer belə bir ehtimalı inkar edirdi [10,s.33]. SSRİ-dən başqa Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlərə ən az

diqqət yetirilirdi ki, bu da üç əsas səbəblə izah olunurdu: birincisi, Adenauer Şərqi Avropa dövlətlərini müstəqil oyunçular kimi qəbul etmirdi, onları “uzun müddət fəaliyyət azadlığını təmin etmək üçün çox zəif olan peyklər” hesab edirdi.” [11,s.92]. İkincisi, sosialist düşərgəsi ölkələrini Almaniya ilə yaxınlaşmaq imkanından məhrum edən “Halşteyn doktrinası” mühüm rol oynadı [12,s.76]. Nəhayət, üçüncüsü, “qovulmuş almanlar” problemi Polşa və Çexoslovakiya ilə bağlı siyasətə müəyyən təsir göstərdi. Üçüncü Reyxin torpaqlarından qaçqınlara, “şərq ərazilərini” geri qaytarmağı vəd etdi. Almaniyanın birinci kansleri konsepsiyasının əhəmiyyəti ondan ibarət idi ki, “Şərq Siyasəti”nin məqsədləri (SSRİ-yə yaxınlaşmaq yolu ilə Almaniyanın birləşdirilməsi) qarşıya qoyulmuş, SSRİ və Şərqi Avropa ölkələri ilə əlaqə yaratmağa cəhdlər edilmişdir. Bu, həmin tərəfin İkinci Dünya Müharibəsinin nəticələrinə baxmayaraq, Almaniya ilə tərəfdaşlıq qurmağa hazır olduğunu göstərdi. Adenauerin “Şərq Siyasəti”nin ən uğursuz hissəsi, şübhəsiz ki, “Halşteyn doktrinası” idi: SSRİ-ni zəiflətmək üçün kansler Şərqi Avropanın digər ölkələrini çətin vəziyyətə saldı və bu, Avropa qitəsinin iki yerə bölünməsinə səbəb oldu [10,s.120].

Lüdviq Erhard və Kurt Georg Kizinger hökumətləri “Şərq siyasəti” sahəsində taleyüklü qərarları ilə yadda qalmadılar və görünür, ayrı bir konsepsiyaya sahib deyildilər. Tarixşünaslıqda bu illər ənənəvi olaraq Villi Brandtın “Yeni Şərq Siyasəti”nə keçid mərhələsi kimi qiymətləndirilmişdir, çünki Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlərin normallaşdırılması istiqamətində ilk addımlar atıldı. Bu baxımdan, ilk növbədə, kanslerin SSRİ-ni və Şərqi Avropa ölkələrini tərksilah, sülh və təhlükəsizliyin bərqərar edilməsi məsələləri üzrə dialoq aparmağa dəvət etdiyi “Erhard Sülh Notu”nu (1966) qeyd etmək lazımdır. Təəssüf ki, “qeyd” demək olar ki, heç bir təsiri olmadı, çünki GDR göndəriləndiyi dövlətlər arasında deyildi. Ancaq bunu da unutmamaq olmaz: Adenauerin sərt və qəti siyasətindən sonra Almaniya belə bir addım lazım idi. İkincisi, xarici siyasət dəyərlərinin yenidən qiymətləndirilməsində xarici işlər naziri Gerhard Şröder mühüm rol oynamış, Sovet İttifaqı ilə ümumi dil tapmağa çalışmışdır [13,s.246]. Kizingerin “böyük koalisiyasının” “Ostpolitikası” yeni yumuşalma konsepsiyasına əsaslanırdı, burada Almaniyanın birləşməsi məsələsi Avropada münasibətlərin sabitləşməsi problemindən ayrıldı və bu, Şərqi Avropa ölkələrinə münasibətdə siyasətin mürəkkəbliyindən azad edildi. Bundan əlavə, 1968-ci ildə hökumət Rumıniya ilə diplomatik əlaqələr qurdu.

Villi Brandtın “Yeni Şərq Siyasəti”

Kuba böhranından sonra NATO Nazirlər Şurası 1967-ci ilin dekabrında “Harmel Hesabatı” kimi tanınan və rəsmi olaraq “Alyansın gələcək vəzifələri haqqında Şuranın Hesabatı” kimi tanınan sənəddə Şərq Bloku ölkələri ilə siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni sahələrin inkişafını təşviq edən qərar qəbul etməsi, dünya və Avropa siyasəti, eləcə də Almaniyanın gələcəyi, baxımından

əhəmiyyətli idi və “Yeni Şərq siyasəti” çərçivəsində kansler V.Brandtın atdığı addımları mümkün etdi.

Hesabatda NATO-nun eyni vaxtda özünün çəkəndirmə-müdafiə və gərginliyi azaltma strategiyalarını həyata keçirməli olduğuna, həmçinin Almaniya və Avropanın bölünməsinə vurğulayaraq bu bölünməyə səbəb olan amillərin aradan qaldırılmasına dair perspektivin inkişaf etdirilməsi zərurətinə diqqət çəkilmişdir.

“Harmel Hesabatı” Qərbi Almaniya üçün, ümumiyyətlə, blok siyasətinə yeni və gərginliyi azaldan yanaşması və xüsusən də Almaniya və Avropanın parçalanmasına son qoyması ilə həyati əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də Qərbi Almanlar Harmel Hesabatını “Şərq-Qərb Münasibətlərinin İncil”i adlandırıdılar. Qərbi Almaniyanın Almaniyanın bölünməsi ilə Avropanın bölünməsi arasında qurduğu xətti əlaqəni Qərbi Almaniyanın keçmiş prezidenti Valter Şeel kifayət qədər aydın və başa düşülən şəkildə ifadə etmişdir: “Ostpolitik bizim maraqlarımızın və milli kimliyimizin Avropa ilə eyniləşdirilməsidir” [15,s.19]. V.Brandt-Şeel sosial liberal hökumətinin xarici siyasəti, ilk növbədə, sülhün möhkəmlənməsinə beynəlxalq səviyyədə tanınmış Alman töhfəsi olsa da, ilk növbədə Almaniyanın maraqlarını təmin edən və AFR xarici siyasət sahəsinin ehtiyatla genişləndirilməsini nəzərdə tutan bir siyasət idi. Hələ 1963-cü ildə Brandt AFR-i “Qərb güclərinin konsertində” “bərabər” müstəqil rol oynaya biləcək qədər “yetişmiş” hesab edirdi [14,s.8]. “Şərq Siyasəti” Avropada ərazi status-kvonunun tanınması və güc tətbiqindən və ya onun tətbiqi hədəsindən imtina, Soyuq Müharibənin ətalətini aradan qaldırmaq əsasında Almaniya ilə sosialist ölkələri arasında münasibətləri normallaşdırmaq üçün praktiki addımlar kimi, AFR dünya miqyasında özünü təsdiq etmək və onun beynəlxalq münasibətlərin tam hüquqlu subyektinə çevrilməsi dünya birliyi arasında SDP-ADP (Sosial-Demokrat Partiyası və Azad Demokratiya Partiyası) hökumətinin hakimiyyətdə olduğu dövrlə əlaqələndirilir. Brandtın Ostpolitik təşəbbüsü ilə Qərb AFR-in NATO ilə əlaqələrini zəiflətmək və daha müstəqil təhlükəsizlik siyasətinə riayət etmək və ya Şərqi Qərbə qarşı oynamaq niyyətindən qorxdı. Kanslerliyə daxil olduğdan sonra bir neçə ay ərzində Brandt Sovet İttifaqı, Polşa və Almaniya Demokratik Respublikası ilə kəşfiyyat xarakterli danışıqlara başladı (4). ABŞ əvvəlcə Qərbi Almaniyanın Ostpolitikasına şübhə ilə yanaşmasa da, birmənalı deyildi. Vaşinqton aydın şəkildə Qərbi Almaniya ilə onun Şərq qonşuları arasında münasibətlərin yaxşılaşdırılmasına tərəfdar idi və bir müddət AFR-i Şərqi Avropadakı status-kvonu tanımağa çağırırdı. Bununla belə, bəzi amerikalılar Ostpolitikın sürətindən narahat idilər.

Hitler diktaturasına fəal müqavimətin nümayəndəsi Villi Brandt federal hökumətin başçısı olanda SDP-nin xarici siyasət planlarının həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq siyasi ab-hava son dərəcə əlverişli idi. Moskva və Vaşinqton strateji silahların məhdudlaşdırılması (SALT) üzrə danışıqlar aparırdılar, NATO

silahlı qüvvələrin və silahların ikitərəfli balanslaşdırılmış ixtisarına dair danışıqlar aparmağı təklif etdi. 1969-cu il noyabrın 28-də AFR Nüvə Silahlarının Yayılmaması haqqında Müqaviləyə qoşuldu. Sovet xarici siyasətində dəyişikliklər, prezident Niksonun dövründə yumuşama sahəsində ABŞ təşəbbüsləri və soyuq müharibə dövrünün başa çatdırılmasının zəruriliyi ilə bağlı geniş daxili siyasi konsensus Qərbi Almanıyanın “Yeni Şərq Siyasəti”-nin inkişafı üçün əsas ilkin şərt oldu. Xarici siyasət uyğunluğu, daxili siyasi konsensus və yüksək koalisiya homojenliyi aktiv yumuşama siyasəti üçün ideal başlanğıc nöqtəsi idi. V.Brandtın uzunmüddətli xarici siyasətinin əsasını Şərqlə Qərb arasında tarazlıq, Şərqi və Qərbi Avropa arasında əməkdaşlıq təşkil edirdi.

Qısa və ortamüddətli perspektivdə Brandt-Şeel hökuməti üç məqsəd güdürdü: Sovet İttifaqı ilə münasibətləri yaxşılaşdırmaq, Şərqi Avropa dövlətləri ilə münasibətləri normallaşdırmaq və Almanıyanın hər iki hissəsi arasında rejimin qorunması. Eyni zamanda hökumət açıq şəkildə bildirdi ki, bu siyasət dost Qərb dövlətlərinin razılığı və dəstəyini tələb edir. 1969-cu ilin mayında Brandt Hamburqda bəyan etdi ki, Avropada Şərqlə Qərb arasında qarşıdurmanı əvvəlcə Qərb dövlətlərinin ittifaqını gücləndirməklə, sonra isə Şərqlə Qərb arasında əlaqələri genişləndirməklə aradan qaldırmaq olar. Almanıya kansleri ADR hökumətinə müraciət edərək, ayrı-seçkilik olmadan bərabərlik əsasında danışıqlar aparmağa hazır olduğunu bəyan etdi. Eyni zamanda o, milli məsələni nəzərə almaqla iki alman dövləti arasında xüsusi münasibətlərin qurulmalı olduğunu vurğuladı [15,s.206-208]. Uzunmüddətli perspektivdə V.Brandt və onun ən yaxın köməkçisi E.Barın məqsədi müharibədən sonrakı status-kvonu aradan qaldırmaqla Avropada dinc nizama nail olmaq idi. Hərbi blokların - NATO və VMT-nin mövcudluğuna əsaslanaraq, tərksilah tədbirlərinin köməyi ilə ikinci mərhələyə keçmək mümkün olan zaman zəifləmə səviyyəsinə nail olmalı idi. İkinci mərhələdə hər iki hərbi blok bir növ institusional dam örtüyünə çevrilməli və təhlükəsizlik məsələləri üzrə daimi Avropa konfransına çevrilməli olan ümumi orqanlar yaratmalı idi. Nəticədə, NATO və VMT vahid təhlükəsizlik sistemi ilə əvəz edilməli idi ki, bu sistemə onun üzvü olmayan hər iki fəvqəldövlət zəmanət verirdi. Birinci mərhələdə kollektiv təhlükəsizlik sisteminin qurulması üçün Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri arasında güc tətbiqindən imtinaya dair bir sıra ikitərəfli sazişlər bağlanmalı və silahlı qüvvələrin tədricən ixtisarına dair sazişlər imzalanmalı idi. Bu hərbi blokları aşmaq perspektivi və Almanıya üçün uzunmüddətli NATO və Atlantik təhlükəsizlik sistemindən çıxmaq perspektivi “Alman siyasətində” yeni tendensiyalar kimi xarici və daxili siyasət baxımından mübahisəli idi.

“Şərq Siyasəti” sahəsində Brandt-Şeel hökuməti öz söylərini aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəltdi [16,s.128]:

1. Sovet İttifaqı ilə güc tətbiqindən imtina haqqında (eyni zamanda ADR-in de-yure tanınması arzuolunmaz hesab edilirdi), habelə SSRİ ilə ikitərəfli, xüsusilə iqtisadi münasibətlərin möhkəmləndirilməsi.
2. Polşa ilə razılaşmaya əsasən, onun ayrılmaz hissəsi Oder və Neyse boyunca sərhədin tanınması.
3. Qərbi Berlin ətrafında vəziyyətin yaxşılaşdırılması. Eyni zamanda, AFR-in vəzifələri Qərbi Berlin üçün üç dövlətin məsuliyyətini saxlamaq, şəhərlə nəqliyyat əlaqələrinə və onun yaxşılaşdırılmasına təminat vermək, Qərbi Berlin və ADR arasında olduğu kimi Şərqi və Qərbi Berlin arasında əlaqələri gücləndirmək,
4. ADR ilə bir sıra sazişlər bağlanarkən - mümkünsə Sovet yardımı ilə - ADR-in beynəlxalq hüquqi tanınması istisna olmaqla, hər iki alman dövləti arasında xüsusi münasibətlər elan ediləcək. Eyni zamanda, mübadilə və səfərlərin genişləndirilməsi, yəni vətəndaşların hərəkət və yaşayış azadlığının təmin edilməsi, onlar arasında məlumat və fikir mübadiləsinin təmin edilməsi yolu ilə qonşu ADR-də insanların həyatını asanlaşdırmaq tədbirlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.
5. Şərqi Avropanın digər ölkələri ilə bağlanmış müqavilələrə görə, ADR-in beynəlxalq səviyyədə tanınmasından və hər iki alman dövləti BMT-yə daxil olduqdan sonra onlar artıq “Ulbrixt Doktrinası”¹ adlanan maneələrlə təhdid edilməyəcəklər.
6. Hər iki alman dövlətinin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsində və Mərkəzi Avropada silahlı qüvvələrin və silahların azaldılmasına dair danışıqlarda iştirakı haqqında.

SSRİ ilə münasibətlər. Moskva müqaviləsi

“Şərqi siyasəti”nin təməli 1970-ci il avqustun 12-də Sovet-Qərbi Almaniya münasibətlərinin əsas prinsiplərini müəyyən edən Moskva müqaviləsinin bağlanması ilə qoyuldu. SSRİ ilə müsbət münasibətlərin inkişafı “Şərqi” və “Almaniya siyasəti”nin yalnız sovet maraqları nəzərə alındığı təqdirdə həyata keçirilə biləcəyini başa düşən Brandt-Şel hökuməti üçün müstəsna maraq kəsb edirdi. Hələ 1969-cu il sentyabrın 22-də Nyu-Yorkda Kizinger hökumətində nazir kimi Villi Brandt sovet həmkarı ilə ikitərəfli münasibətlərin praktiki məsələləri üzrə intensiv məsləhətləşmələr apardı. 1970-ci ilin yanvar-may aylarında Moskvada federal kansler E.Barın departamentində yüksək vəzifəli şəxs və SSRİ xarici işlər naziri A.Qromiko danışıqlar apardılar. Buna paralel olaraq Almaniya Xarici İşlər Nazirliyinin dövlət katibi Q.F.Dukvits Polşada

¹ Şərqi Almaniya lideri Valter Ulbrixtin şəərəfinə adlandırılan Ulbricht doktrinası Şərqi Almaniya ilə Qərbi Almaniya arasında normal diplomatik münasibətlərin yalnız hər iki dövlətin bir-birinin suverenliyini tam tanıması şərti ilə baş verə biləcəyini iddia edirdi. Bu, Qərbi Almaniyanın yeganə qanuni Alman dövləti olduğunu təkid edən Qərbi Almaniya siyasəti olan Hallşteyn Doktrinasına zidd idi.

danışqlar apardı, Bonnda isə Qərbi Berlin ətrafında vəziyyətin nizamlanması məsələsi ilə bağlı dörd dövlət arasında danışqların ilk raundları başladı. 1970-ci il yanvarın 30-dan mayın 22-dək olan dövrdə Bahr və Qromiko arasında aparılan fikir mübadiləsinin nəticəsi olaraq Almanıyanın “indiki zamanda və gələcəkdə” Avropa dövlətlərinin sərhədləri, o cümlədən Oder və Neyse boyunca sərhəd və Almaniya ilə ADR arasındakı sərhəd toxunulmazlığına hörmət etməyi öhdəsinə götürdüyü “Bahr sənədi”nin meydana çıxması oldu [18,s.110].

İki Alman dövlətinin mövcudluğunun AFR tərəfindən tanınması, Nüvə Silahlarının Yayılmaması haqqında Müqavilənin imzalanması, Sovet təbii qazının 20 il müddətinə tədarükünə dair üç müqavilənin bağlanması, Sovet-Qərbi Almaniya dialoqunu sürətləndirdi. **1970-ci il avqustun 12-də Moskvada SSRİ ilə Almaniya arasında tarixi müqavilə imzalandı.** BMT Nizamnaməsinin prinsiplərinə uyğun olaraq, o, mübahisəli məsələlərin müstəsna olaraq sülh yolu ilə həllini nəzərdə tuturdu. SSRİ və Almaniya güc tətbiq etmək hədəsindən və ya güc tətbiqindən çəkinməyə söz verdilər; heç kimə qarşı ərazi iddialarının olmadığını və gələcəkdə belə iddialarla çıxış etməyəcəklərini bildirdilər; Polşa Xalq Respublikasının sərhəddi olan Oder-Neyse xətti və Federal Hökumət arasındakı sərhəd də daxil olmaqla, indi və gələcəkdə Avropadakı bütün dövlətlərin, o cümlədən AFR və ADR sərhədləri toxunulmaz olaraq tanınır. Yumuşama siyasətinin inkişafı üçün gələcək addımlar ayrıca Moskvada imzalanmış “Tərəflərin niyyətləri haqqında saziş”də öz əksini tapdı. AFR Hökuməti ADR ilə münasibətlərini müqavilə əsasında normallaşdırmağa və onunla münasibətlərini tam bərabərlik, ayrı-seçkilik etməmək, hər birinin müstəqilliyinə hörmət əsasında qurmağa hazır olduğunu bəyan etdi, hər iki alman dövlətinin BMT-yə daxil olmasını asanlaşdıracaq tədbirlər görmək niyyəti, habelə AFR-in Çexoslovakiya ilə 1938-ci il Münhen müqaviləsinin etibarsızlığının tanınması ilə bağlı məsələləri həll etmək istəyi açıqlandı. “Müqavilə”də Moskva müqaviləsinin və AFR-in ADR, Polşa və Çexoslovakiya ilə müvafiq müqavilələrinin vahid bir bütöv olduğu barədə qarşılıqlı anlaşma qeyd edildi. SSRİ və Almaniya həmçinin Avropada gərginliyin azaldılması üçün addımlar atmağa, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Müşavirəyə hazırlaşmaq və onun uğurla keçirilməsi üçün əlindən gələni etməyə hazır olduqlarını bildirdilər.

Polşa ilə əlaqələr

Polşa Almanıyanın Şərqi Avropa ölkələri ilə münasibətlərin normallaşdırılmasına dair ilk sazişini Varşavada imzalamasını istəyirdi. O zaman Oder və Neisse boyunca sərhəd məsələsindən daha aktual problem yox idi. Bundan əlavə, Sovet İttifaqı kimi Polşa da Hitlerin təcavüzü nəticəsində ən çox əziyyət çəkdi. 1970-ci ilin dekabrın 7-də Almaniya ilə Polşa arasında Polşa-Qərbi Almaniya münasibətlərinin normallaşması üçün başlanğıc nöqtəsi olduğu üçün

əhəmiyyəti Avropa üçün heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən müqavilə imzalandı. Müharibədən sonrakı ərazi quruluşunun tanınması, güc tətbiqindən və ya onun tətbiqi təhlükəsindən imtina edilməsi və Polşa dövlətinin Oder və Neisse boyunca qərb sərhədinin tanınması ilə münasibətlər tarixində Almaniya və Polşa arasında yeni səhifə açıldı [20,s.409].

Çexoslovakiya ilə əlaqələr

AFR ilə SSRİ, Polşa və ADR arasında müqavilələrin imzalanması Çexoslovakiya-Qərbi Almaniya münasibətlərinin nizamlanmasına yol açdı ki, bu da Moskvada “Tərəflərin niyyət sazişi”-də qeyd olunurdu. 1973-cü il dekabrın 11-də Praqada V.Brand və V.Şelin Çexoslovakiyaya səfəri zamanı Çexoslovakiya ilə AFR arasında qarşılıqlı əlaqələr haqqında Praqa müqaviləsi imzalandı. Orada tərəflər Münhen sazişinin “güc hədəsi altında Çexoslovakiyaya tətbiq edildiyini” bəyan etmiş və onu “etibarsız”, yəni hüquqi nöqteyi-nəzərdən bəri başdan etibarsız hesab etdilər. Praqa müqaviləsi sərhədlərin toxunulmazlığı prinsiplərini və ümumi Çexoslovakiya-Qərbi Almaniya sərhədinin toxunulmazlığını təsbit etdi. Sənəd Avropa və beynəlxalq təhlükəsizliyə təsir edən məsələlərdə təhdid etməmək və ya güc tətbiq etməmək prinsipini elan etdi. Çexoslovakiya və Almaniya mübahisələrini yalnız sülh yolu ilə həll etməyə söz verdilər. Sazişdə hər iki ölkənin iqtisadiyyat, elm, elmi-texniki və mədəni əlaqələr, ətraf mühitin mühafizəsi, idman, nəqliyyat və hər iki ölkənin maraqlarına cavab verən digər əlaqələr sahələrində əməkdaşlığı genişləndirməyə hazır olduqları ifadə edildi.

Beləliklə, Almaniyanın “Yeni Şərq Siyasəti” sosialist birliyi ölkələri ilə siyasi, iqtisadiyyat və mədəniyyət sahəsində bərabərlik, mehriban qonşuluq və qarşılıqlı hörmət əsasında, İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Avropada inkişaf edən reallıqlar, o cümlədən xüsusi beynəlxalq, lakin Qərbi Berlinin hüquqi statusu və hər hansı qarşılıqlı iddialardan imtina, tarixi dəyərlərin tanınması şərti ilə ikitərəfli münasibətlər sistemini formalaşdırdı. Almaniya ilə Çexoslovakiya arasında müqavilənin imzalanması və Macarıstan və Bolqarıstanla diplomatik münasibətlərin qurulması ilə “Ostpolitik”in ikitərəfli mərhələsi başa çatdı.

Villi Brandt istefa verəndən sonra Almaniyanın “Ostpolitik”i o qədər də sürətlə inkişaf etmədi: yeni kansler Helmut Şmidt (1974-1982) “atlantik” və “praqmatist” idi ki, Almaniya-Amerika münasibətlərinin inkişafını “Ostpolitik”dən üstün tuturdu [19,s120]. Şmidtin kanslerliyinin ilk illərində Şərqi Avropa ölkələri ilə bağlı siyasəti son dərəcə ləng inkişaf etdi, çünki “Şərq Siyasəti”nin əsas müqavilələri Brandt dövründə imzalandı və indi onların həyata keçirilməsi mərhələsi başladı, bu daha yavaş və daha çox çətin idi. Əsas nəticə 1975-ci ilin iyul-avqust aylarında Helsinkidə imzalanmış Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin Yekun Aktı hesab oluna bilər, o zaman Almaniyanın “Ostpolitik”i yeni görkəm alır, ona əsasən Qərblə Şərq

arasında problemlər öz həllini tapır. ATƏT danışıqlarında, eləcə də Avropa İqtisadi Komissiyasında. 1975-ci ildən sonra Almaniyanın xarici siyasəti açıq şəkildə “atlantik xarakter” aldı və Avropada sosialist ölkələri ilə əməkdaşlıq istənilən məsələlərin həlli üçün birdəfəlik görüşlər formatına çevrildi. Kansler hesab edirdi ki, “güzəşt” siyasətinin inkişafı yalnız ABŞ və NATO ilə əməkdaşlıq şəraitində mümkündür və bunun nəticəsində Almaniyanın xarici siyasətində “Qərb siyasəti” tədricən mərkəzi yer tutur. Qərbi Avropada Amerikanın orta mənzilli raket sistemlərinin yerləşdirilməsinə başlanıldığı zaman bu transformasiyanın böyük ölçüdə nəticəsi NATO-nun “ikili həlli” oldu. Kansler Helmut Kol (1982-1998) Almaniyanın maraqlarını Avropa qitəsinə qaytardı, lakin əsas diqqəti Almaniyanın birləşməsi probleminə yönəltdi. Kolun alman siyasətinin əsas əsasını AFR nəinki davam etdirməyi, həm də ADR ilə əməkdaşlığı genişləndirməyi planlaşdırdığı (28 noyabr 1989-cu ildə təqdim edilmiş) prinsiplər proqramı adlanan proqram idi. Məlum olduğu kimi, kanslerin bu istiqamətdə apardığı siyasət (SSRİ Prezidenti M.S.Qorbaçovla birgə) uğurlu olmuşdur: 1990-cı il sentyabrın 12-də Moskvada altı dövlətin xarici işlər nazirləri “Almaniyaya münasibətdə son nizamlanma haqqında” saziş imzaladılar. ” Bu öz növbəsində Soyuq Müharibə dövründə Almaniyanın “Yeni Şərq Siyasəti”in əsas vəzifəsi tamamlandı. Nəticədə Almaniya birləşdi.

AFR-in xarici siyasətində böyük problem təşkil edən “Almaniya siyasəti”nin başqa vasitələrlə həyata keçirilməsi kimi görünən “Ostpolitik” (Şərq Siyasəti) əslində Avropada “yumuşalma”ya səbəb oldu. Bu münasibətlə Almaniya Federativ Respublikası Şərqi Avropa ölkələri ilə funksional əlaqələri inkişaf etdirdi. Digər tərəfdən, Sovet İttifaqı Şərq müqavilələri əsasında Avropanın təhlükəsizliyi ilə bağlı layihələr hazırlamağa başladı. Şərq Konvensiyaları AFR-in ticarət əlaqələrinin inkişafına böyük töhfə verdi. Villi Brandt əvvəldən bu təşəbbüslərdə AFR-in iqtisadi maraqlarını nəzərə aldığını bəyan edib. Bu çərçivədə Almaniya Federativ Respublikasının ixracı 1970-1971-ci illərdə 15,6%, 1971-1972-ci illərdə 29,5%, 1972-1973-cü illərdə isə 41,3% artmışdır.

İlk dövrlərlə müqayisədə Şərq siyasəti aşağıdakı yenilikləri gətirdi.

1. Status-kvonu dəyişmək, onu indiki formada qəbul etmək əvəzinə,
2. AFR-i yeganə qanuni dövlət hesab etməkdənsə, bir millət iki dövlət prinsipinə üstünlük verildi.
3. Güc siyasəti əvəzinə harmoniya və bərabərlik siyasəti
4. Şərqlə yumuşamanın ilkin şərti kimi Almaniyanın birləşməsinə tələb etmək əvəzinə, birləşmənin ilkin şərti kimi yumuşalma
5. Qarşılıqlı inkar əvəzinə, dialoq

Nəticə olaraq XX əsrin 70-ci illərində Avropa təhlükəsizlik konfranslarının keçirilməsi, sonda Helmut Kolun rəhbərliyi altında Almaniyanın yenidən birləşməsi “Yeni Şərq Siyasəti”nin məntiqi nəticəsi idi.

Ədəbiyyat

1. Белова В.Б. «Германия. Вызовы XXI века». М: Издательство «Весь Мир», 2009. 792 с.
2. Брам Х, Любин В. Аденауэр и СССР: неизвестные страницы истории. Россия и современный мир. 2006. №2 (51). 169 с.
3. Кириллова А. Н.. «Новая восточная политика» федерального канцлера Герхарда Шрёдера (1998-2005 гг.). 185 с
4. Филитов А.М. Каким путем пойдет Германия? Советские планы по германскому вопросу в 1953 году. Россия XXI. 2008. № 2. 159 с.
5. Павлов Н.В. Внешняя политика ФРГ / Н.В. Павлов, А.А. Новиков, М: 2005. 352 с.
6. Павлов Н.В. Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире. М: Наука, 2005. 409 с.
7. Павлов Н.В. История современной Германии: 1945 – 2005 гг. Курс лекций для вузов. М: 2006. 512 с.
8. Спиридонов С. В. Роль «Восточной Политики» ФРГ в Трансформации Системы Европейской Безопасности (2000–2013 гг.) Москва: 2014. 200 с
9. Ralph B. Levering-Wiley Blackwell. “The Cold War. A Post-Cold War History”. 2016. 295 p.
10. Smyser R. “From Yalta to Berlin: The Cold War Struggle Over Germany”. St. Martin's Press. January 1, 2000. 486 p.
11. Fulbrook M. “Europe since 1945 (Short Oxford History of Europe)” Oxford University Press. January 25, 2001. 342 p.
12. Fulbrook M. “A History of Germany 1918-2014. The Divided Nation”. John Wiley & Sons, Ltd 2015. 382 p.
13. Charles R Editors. “Germany and the Cold War: The History and Legacy of the Divide between East Germany and West Germany”. 2018. 184 p.
14. Gerald H. R. “Britain, Germany and the Cold War. The Search for a European Détente 1949–1967” Routledge. 2007. 270 p.
15. McAdams J. “Germany Divided: From the Wall to Reunification” Aug 14, 1994. 270 p.
16. Maulucci T. “Adenauer's Foreign Office: West German Diplomacy in the Shadow of the Third Reich”. Northern Illinois University Press. November 15, 2012. 304 p.

17. Morgan R. "United States and West Germany 1945-1973: A Study in Alliance Politics". Oxford Univ Press 1974. 294 p.
18. Garton Ash T. "In Europe's Name Germany and the Divided Continent". Publisher: Knopf Doubleday Publishing Group, New York. 1993. 700 p.
19. Bender P. Die Ostpolitik W. Brandts oder die Kunst des Selbstverständlichen. Hamburg, 1972. 139 p
20. Dannenberg J. "The Foundations of Ostpolitik. The Making of the Moscow Treaty between West Germany and the USSR". Oxford University Press 2008. 318 p.
21. Wegs R. Ladrech R.. "Europe Since 1945 A Concise History" St. Martin's Press 1996. 382 p.
22. Adenauer K. "Erinnerungen 1953-1955". Stuttgart. Deutsche Verlags-Anstalt DVA 1994. 556 p.
23. Brandt W. "Friedenspolitik in Europa". Frankfurt am Main, 1968. 225 s.
24. Brandt W, Schmidt H, Kellermeier J. "Deutschland 1976: Zwei Sozialdemokraten im Gespräch". Reinbeck bei Hamburg, 1976. 230 p.
25. Krekel M.V. Verhandlungen in Moskau. Adenauer, die deutsche Frage und die Rückkehr der Kriegsgefangenen. Bad Honnef-Rhöndorf. 1996. 22 s.
26. Keil R.-D. Mit Adenauer in Moskau. Erinnerungen eines Dolmetschers. Bonn, 1997. 144 p.
27. Grewe W.G. Deutsche Aussenpolitik der Nachkriegszeit. Stüttgart. 1960. 5 s.
28. Foschepoth J. Adenauers Moskaureise. Aus Politik und Zeitgeschichte. 1986. 33 s.
29. Schwarz H.P. Das außenpolitische Konzept Konrad Adenauer. Adenauer-Studien I. Mainz: Matthias Grünewald-Verlag. 1971. 92 s.
30. Schöllgen G. "Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland von den Anfängen bis zur Gegenwart". 110 s.
31. Klessman C. Adenauers Deutschlands- und Ostpolitik 1955-1963. Adenauer und die deutsche Frage. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. 1988. 400 p.
32. Niedhart G. "Durch den Eisernen Vorhang: Die Ära Brandt und das Ende des Kalten Kriegs". Theiss in Herder. 2019. 304 s.
33. Niedhart G. "Deutschland in Europa: Nationale Interessen und Internationale Ordnung im 20. Jahrhundert". Mannheim, 1997. 402 s.
34. Peter Bender. "Die Ostpolitik Willy Brandts oder Die Kunst des Selbstverständlichen". Rowohlt Verlag. 1972. 139 s.
35. Willy Brandt. "Friedenspolitik in Europa". S. Fischer Verlag. 1968. 252 s.

36. <https://cyberleninka.ru/article/n/foreign-policy-of-the-small-coalition-in-the-federal-republic-of-germany-during-1974-1976-period-moving-from-idealism-towards-political-and>
37. <https://cyberleninka.ru/article/n/west-germany-s-eastern-policy-and-new-dimensions-of-its-foreign-policy-development-from-1969-to-1974>
38. <https://cyberleninka.ru/article/n/germanskaya-politika-federalnogo-kantslera-adenauera>
39. <https://cyberleninka.ru/article/n/na-periferii-vostochnoy-politiki-frg-adenauer-i-strany-vostochnoy-evropy>